

PJESNIK PETAR ZORANIĆ PRVI U HRVATSKOJ PISAO O ŠPILJAMA I JAMAMA

Vlado Božić

O hrvatskom pjesniku Petru Zoraniću već je mnogo napisano, posebno kao o jednom od najstarijih hrvatskih književnika, ali i kao prvom piscu koji je opisao planine. Svojom svjetski vrijednom knjigom "Planine" iz 1536. godine zadužio je hrvatsku književnost i hrvatsko planinarstvo. Uz književnu, velika je i povijesno-planinarska vrijednost toga prvog hrvatskog romana jer je to najstariji tekst na svijetu posvećen planinama. Opisujući planine i pastirski život u njima, u knjizi se na više mjesta spominju špilje i jame.

Izvorni tekst pisan je hrvatskim jezikom, ali nje-mačkim pismom (transkripcijom) pa je zato danas teško čitljiv i razumljiv. Jedini sačuvani izvorni primjerak knjige posjeduje HAZU u Zagrebu, koja je 1952. izdala reprint toga djela. Više je književnih kritičara pisalo o Petru Zoraniću i prevodilo "Planine". Npr. Franjo Švelec (*Pet stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, (1964)*) djelo je prepisao suvremenim hrvatskim pismom, ali s ondašnjim neprevedenim, starohrvatskim riječima, tako da je tekst lako čitljiv, ali ipak teško razumljiv. Današnjem čitatelju knjigu je učinio dostupnom Marko Grgić (Petar Zoranić, Planine, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, (1988)), koji je dao usporedni tekst pisan staro-hrvatskim i suvremenim hrvatskim jezikom, pa se tek čitanjem toga teksta dobiva osjećaj prave vrijednosti djela.

O samom pjesniku nema mnogo podataka. Poznato je da je bio plemićkoga roda, da se rodio u Zadru

1508. godine, da je bio notar (pravnik) u Ninu, a pretpostavlja se da je umro 1569. godine. Dobro je poznavao latinski i talijanski jezik te sva dotadašnja djela hrvatskih književnika. Knjigu "Planine" napisao je u svojoj 28. godini, ali je tiskana tek 1569. u Veneciji.

Prije P. Zoranića nitko u Hrvatskoj nije pisao ništa o špiljama ili jamama, izuzme li se tekst iz 1056. god, tj. crkveni dokument o granici samostanskog posjeda na otoku Ugljanu koja prolazi preko "pechine" - današnji naziv za špilju u zaljevu Željini. No o špiljama i jamama tada se ni u svijetu nije još mnogo napisalo.

U Starom vijeku, ponešto su o špiljama, izvorima i podzemnim tokovima pisali neki znanstvenici u Staroj Grčkoj Anaksagora (500-428 pne), Platon (427-347 p.kr.) i Aristotel (384-322 p.kr.), a u Starom Rimskom carstvu Lukrecije (95-55 p.kr.), Vitruvije (1.st.p.kr.), Strabon (63 p.kr. - 19), Seneca (4 p.kr. - 65), Plinije stariji (23-79), Plinije mlađi (62-113) i Pausanije (174), dok od pjesnika jedino Homer (oko 800 p.kr.) u "Odiseji" spominje neke špilje. U srednjem vijeku su kao znanstvenici ili istraživači opisali špilje, jame, izvore i ponore Ibn Sina Avicena (980-1037), William of Malmesbury (1002), Gervase of Tilbury (1211), Henry of Huntington (1135), Leonardo da Vinci (1452-1519), Herzo Ulrich (1516), Bertold Buchner (1535). Od pjesnika su špilje, odnosno podzemlje, opisali Dante Alighieri (1265-1321), Francesco Petrarca (1304-1574) i Jacopo Sannazaro (1456-1530).

Petar Zoranić, naravno, nije poznavao rezultate dotadašnjih speleoloških istraživanja i

R. Petrić: Petar Zoranić
- spomenik u Zadru

Foto Dr. Željko. Poljak

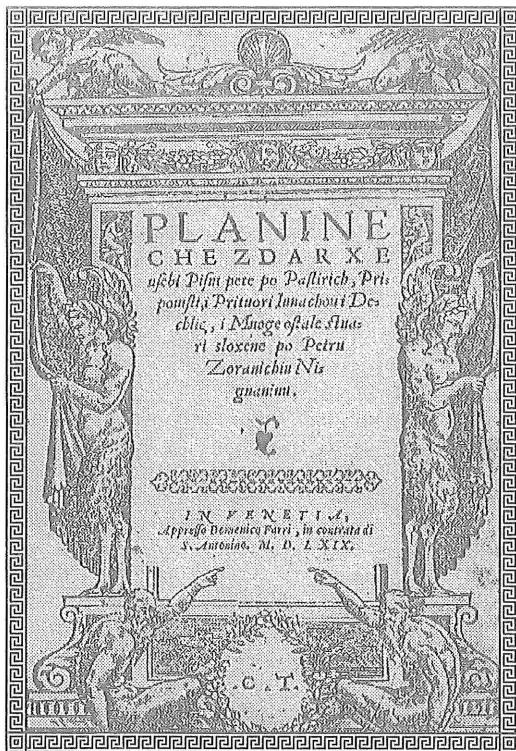
proučavanja podzemlja, ali je dobro poznao pjesnike koji su već opisivali podzemlje, kao što su Dante i Sannazaro, pa se njihov utjecaj jako osjeća u "Planinama".

Svi koji su do sada pisali o Petru Zoraniću napominju da je u "Planinama" opisao imaginaran a ne stvaran put od Nina, odnosno Vodica morskim putem do Podgorja, tj. do Starigrada, pa Paklenicom preko Velebita u Liku, odavde do Dinare pa Krkom do Šibenika, onda opet morem do Zatona, odakle kopnom natrag do Nina. U doba Zoranićeve mladosti tim bi putem zaista bilo teško proći jer su Turci nepunih petnaestak godina ranije zauzeli veliki dio Dalmacije i Like. Oni su došli na sam domak Zadru, do Knina, Obrovca i Karina, prolazak kroz, kako bismo danas rekli "okupirana područja", ne bi bilo lako ostvariv.

Međutim, divne opise pojedinih planinskih predjela pjesnik je mogao napisati samo ako je sam doživio planinsku prirodu. Da bi makar i u mašti mogao opisati takav put, sigurno je morao barem jedan njegov dio sam proći.

Evo kako je u "Planinama" predstavljeno podzemlje. U II. poglavlju vila vodi pjesnika u planinu gdje zajedno ulaze u podzemlje: *"I to rekavši uhvati me za ruku i udje u vodu koja se pred njom razdvoji. I ušavši u špilju dođosmo do mjesta nalik na osobitu odaju. I tu stojeći zamišljen, čudeći se da u utrobi zemaljskoj ima takvih stvari, ugledah ondje jedan ljetljak kako raste veoma krasno.."*; te dalje: *"van na svjetlo izašavši vila...Tada opet sa mnom van iz špilje izašavši..."*.

U III. poglavlju vila pjesniku pokazuje kakva stvorenja žive u podzemlju i vodi ga u Podgorje (područje na zapadnoj padini Velebita između Senja i Zrmanje): *"Još nisam bio daleko odmakao stazom vrlo kamenitom i krševitom, kad iz jezera jednog, kao iz paklenog ponora izade i izašavši i idući prema meni, iznenada me napada strašna i čudnovata zvijer. Imaše sedam različitih glava, četiri zmajске noge, stražnji dio tijela kao u mrka magarca, a rep savijen nadvoje, kao kliješta. Prva je glava od strašna zapijenjena LAVA, druga od gnjevna MEDVJEDA, treća od crna GAVRANA, četvrta od bludne ŽENE, peta od ljute i srdite ZMIJE, šesta od krastave ŽABE, sedma od pohlepna VUKA. Sa svima skupa me strašno huknu..."*.

Naslovna stranica "Planina"

The cover of "Planine"

U IV. poglavlju pjesnik opet odlazi u planinu gdje mu vila tumači kako nastaje bura: *"I uputivši se uz goru vrlo kamenitu i strmu... ušavši među gustu spletene živice i grmlje dođosmo do otvora jedne bunje (jame) koja se iznutra sterala kao široka pećina. Ne samo nigdare, ne samo da sunčeve zrake ne udju, već i nikakva se svjetlost ne nože vidjeti, ta je tama tako gusta, da kako reče, bi ju nožem pred sobom rezati mogao. Svjetlosti je samo toliko koliko je odsjaja od odjeće moje voditeljice..."*

I tako idući naprijed snažan vjetar na nas buknu, da sam posrnuo i pao...taj vjetar da znaš, izlazi iz paklenih vrata, koja nisu daleko od nas... Sad mi je čudno vidjeti da u propasti zemaljskoj tako jak i snažan vjetar pribiva...i kroz ova zjala, kako vidiš, eno baš pod onim mjestom koje vi općenito Vražja vrata zovete, izlazi van" .

U V. poglavlju vila vodi pjesnika u planinu da mu pokaže pakao: *"I držeć se vile, stajah nasrid vrata, gledajuć kroz kamen, vidjeh vrlo prostrano i vrlo široko*

mjesto gdje se u krug spušta sve niže... a u najdonjem jezeru i ponoru bijaše verigama tvrdo okovan golemi Lucifer... Iz očiju mu vazda curkom tecjahu vječne, pregorke i žalosne suze u tolikom obilju da po paklenom kraju stvarahu sedam velikih i strašnih rijeka... općenito ta propast PAKAO se zove... i prodosmo putom na desno koji van na svjetlost iz ove propasti vodi... I tada nakon dužeg hodanja po tami koja vlada nad paklenim jezerom nađosmo se nakon uspona do ruba obraslog otvora na vrhu gore..."

Ne samo na Velebitu, već i na Dinari pjesnik spominje jame i špilje. U XVIII. poglavlju kaže: "...i ne idući daleko u goru, dođoh na najviši vrh. I, eto, uza ždjeljo jedne bunje na stijeni pod borom sjedaše neka žena...", a u XIX. poglavlju: "...čim to izgovori Dinara ustade i, ne otišavši predaleko, nabra raznovrsna bilja i korijenja i izgovarajući čudne riječi, i onda skupa sa mnom uđe u pećinu, gdje stajahu mnoge kutije..."

Ne treba zaboraviti da je ovaj tekst pisan u doba kada je utjecaj crkve svugdje u svijetu (Europi), pa tako i u Hrvatskoj, bio vrlo jak. Zato ne čudi podatak da su "Planine" posvećene ninskom kanoniku

gleni greduechi pri uru gti chafe: nođeja narveca naydofe pri gnoy na zeleni y drobnl trantici sedoh.
 Poy: y pritor xigbila y zörice pripomisl. Cap. II.
 Chachoye oleyca da itechma: clonich praznyuchi laz: nyce u razmifljenya sfoya zayde: tacho ya uncmloft glia biem z amiflyse: y saznyuchi dazur blizu chonca xitach moi chrozitoga bifex: y nemoghy stui urzoch yzaznati: sam sebe milychi obini oććima nogam urugbe od surz yf: puiifit: y iccccechi z dafst mogum fuzce u gano i jebicoyach: cho ucmneru glubienomu utopglieno bifce, y tacho na moyu Nefricheyu plaćuch tuxechfe prez piflancha fuzce moye: u urugliu brusgom techuechi: uođioy pridavabu: V ro yz noa de yzayde V ilayedna ali za praimu gimenom zuzuatyu Napea: cha pran meni duorna rēce. Ne moyse paruo chonca a fchocęuati yerechacho piteca gonoru: Pri rocha mores unritēda roch ne mox prixiuuti: zmay da sam ya gopodari ca uode oue: y ier morebitu i dil lūdi dazx dalece bliticha itooya: po rodu yofam za pomochoy nauč dattitiz: uode oia ue yzafafam yer it fam: pofcbit pomočiti nebi mogal, zac, gdo glubi za preda: zato providiti ne more: fadu: fannom prez fūmgit: y ftraha hodi: ita rēchf: za rēchi ne poya: y u wodu urzce chafe prid guom rāfupri: y u fpiolu ulifi pridof mo umiflo ebacho dabnānlas que flayce bilo, y tuy z amifly: glicu ftechi cudechfe da u utri obi z emayfcheyw: stūati: ic bi: biu: tuy uidih: u fājen xigliach yedān y ule chrafno goyechi uzoren yzazn oćć: u flihu yednu prignif: pifmo uidih cho upamet pouratf: tacho gonorafce.

"Planine"

priblichnychi se doydoh chraygore: i tui zamiflyten oflab: prano chacho clonich chi na razchris ye putof dojde i nez: na nacbi fstranu obratiti gima: eto yedna casti do stoyma xena menife pričazati (reće): dauori dauori moy zoras ne: chacho turritayuch gres: z drafya gifchuebi: znoy da prez mene urmozan nayliga ne bi: ulo ya chacho clonich u flihu od marda fna iz byen vrapenfe protirfih i poznabyu da to moya gopfoya Suiet ic fli tad pui frama oflab znayuchi da i ona bereg moy zafce: tadona mlom ricyu reće u napridach na defnu poy i fchoro uilenicu naydes i oz draz mis i to rēchf y fcezun.
 Od Dinare V ilence coya ieff sad gora gdo bifce pripomisl i casti Parche.
 Cap. XVIII.
 Dob tad y rēci gne pochripiglicny ne uele pfoedat urz goru nanaymifli narh doydoh i eto urz z itayce bygne yedre na flihu pod borom fidechi xena yedna buđi da stara dabi

"Planine"

Mateju Matijeviću, jer i tada se za pisanje i govorenje onoga što se nije slagalo s učenjem crkve gubila glava. Mnogo je tada naprednih i nevinih ljudi završilo na lomači: Zoranićev tekst treba zato gledati i u tom svjetlu.

U "Planinama" je po prvi puta u Hrvatskoj napisana riječ: "špilja" i uz nju druge koje označuju podzemlje.

Iz opisa ulaska u špilju ne bi se moglo zaključiti da je pjesnik ulazio u špilje, barem ne kroz jezero u kojem se voda razdvaja, ali takvu ideju je mogao dobiti npr. na izvoru Cetine, gdje se u vodi vidi špiljski otvor, ili je pjesnik možda imao drugačiju predodžbu o špilji u odnosu na pećinu i jamu. Ipak se može zaključiti da je u podzemlju bio. Da je ipak bio u nekoj špilji u kojoj ima i siga, može sa naslutiti iz opisa ljiljana, jer bi svaki speleolog odmah pomislio na stalagmit koji može nalikovati ljiljanovom cvijetu, naročito ako voda na njega pada s veće visine.

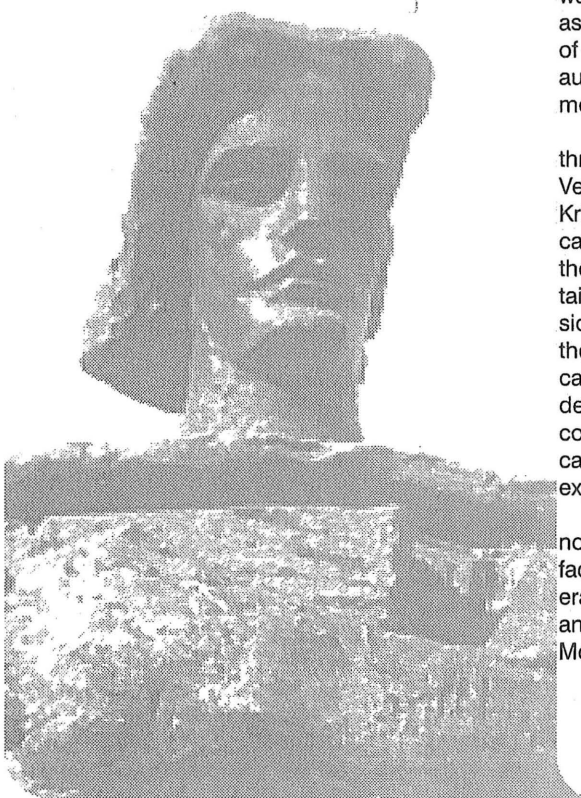
U svakoj špilji, uz slabo svjetlo i ne baš puno mašte, svaki bi čovjek mogao vidjeti zmaja, lava, vulka, ženu i dr. Sjetimo se da prvi ili najstariji crtež koji prikazuje unutrašnjost špilje (Valvazor, Slava vojvodine Kranjske, 1689) obiluje likovima koji podjećaju na Zoranićevog zmaja

Opis ulaza u pakao mogli bismo uzeti iz nekog današnjeg opisa spuštanja u jamu. Pjesnik je očito sam bio na otvorima više jama, u okolici Zadra i na Velebitu, ali se u pakao spustio samo u mašti, iako je

opis mraka u jami vrlo realističan. Zanimljivo je da se za jamu koristio izraz "bunja", vrlo sličnim današnjem izrazu "buža" koji se koristi u Hrvatskom primorju i Sjevernoj Dalmaciji (npr. Talijanova buža na Pagu). Jame pjesnik spominje na Velebitu, i na Dinari. Tamo spominje i "pećinu", za koju se iz opisa može zaključiti da je zapravo riječ o polušpilji, lako dostupnoj i osvijetljenoj danjim svjetlom.

Iz opisa nastanka bure lako je zaključiti da je netko, tko je pjesniku ispričao priču, bio sam na otvoru neke špilje ili jame iz koje puše vjetar. Takvih špilja i jama ima u našem krasu mnogo (Veternica, Vjetrenica, Puhaljka, Burinka), pa do priče o buri u Paklenici nije trebalo mnogo.

Iz svega proizlazi zaključak da je pjesnik Petar Zoranić prvi Hrvat kojega znamo po imenu i prezimenu, koji je došao do otvora nekih jama i špilja i na temelju tih doživljaja, te pričanja drugih, zabilježio ondašnju predodžbu o njima i pojavama u njima.

POET PETAR ZORANIĆ THE FIRST WHO HAS WRITTEN ABOUT CAVES AND PITS IN CROATIA

The first Croatian literary work devoted to the mountains, the novel "Mountains" ("Planine"), being also the first of that kind in the world, has been written in 1536 by Croatian poet Petar Zoranić (Zadar 1508-Venice 1569). In that novel he described the Velebit and Dinara Mountains, the life of shepherds in those mountains, often caves and pits - the underground world of those mountains.

Since the novel was written in ancient Croatian language with German script, it was hardly readable and understandable, until the 1988 when it was translated to the standard Croatian language in Latin script (Marko Grgić: Petar Zoranić - Planine, Zagreb 1988) what represented this literary work in its full value. Only a few explorers, writers and poets have been describing the wonders of natural underground features. Zoranić was the first one in Croatia. Although the influence of contemporaneous religious thinking was strong (the work was dedicated to a canon from Nin), as well as the influence of the most prominent poets of his time (Dante, Petrarca, Sannazaro), the author gave his personal experience of the mountains and their life.

He described the journey from Nin, through the Paklenica canyon across the Velebit Mt., over Dinara Mt. and then along the Krka River back to Nin. Zoranić refers to half-caves, caves and pits. Beautiful descriptions of the mountain meadows and woods and mountain rocky landscape show poet's deep impression by the mountains. He was personally at the entrances of several pits, caves and half-caves, but did not enter deeply. The poet described the underground according to the contemporaneous beliefs, but gave clear indications that it was based upon his personal experience.

The value and importance of this novel for the Croatian speleology lies in the fact that it was the first and is the oldest literary work in Croatia which refers to caves and pits of Croatia (Velebit and Dinara Mountains).